

## ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ

Наукові праці МАУП, 2002, вип. 4, с. 139–141

Проблемі оптимізації управління освітнім процесом присвячено чимало наукових праць, в яких удосконалення цієї системи пов'язується з упорядкуванням її окремих ланок, вимогами до особистості керівника, технологією прийняття управлінських рішень тощо. Однак освітній процес на відміну від процесів економічної діяльності має свою важливу специфіку, адже провідна мета освітньої діяльності полягає насамперед у розвитку особистості дитини, школяра, студента, зокрема у її духовному розвитку.

Зазначимо, що поняття духовності та духовного розвитку особистості все більше вживаються у науковому лексиконі сучасних психолого-педагогічних досліджень. Під духовним розвитком надалі будемо розуміти процес саморозвитку особистості, в ході якого відбувається оволодіння системою духовних цінностей: гуманістичних, естетичних, екологічних, цінностей пізнання (і самопізнання), самовдосконалення та самореалізації.

Аналіз специфіки процесу духовного розвитку учнівської молоді в умовах системи освіти дає змогу виокремити п'ять типових кризових періодів духовного становлення особистості. Це періоди адаптації дитини до нових соціально-психологічних умов, які вимагають розвитку, а іноді — переорієнтації її духовного світу на нові цінності.

Перший з них пов'язаний зі **вступом дитини до дошкільного закладу**. У цей час система цінностей дитини доповнюється цінностями, покладеними в основу процесу дошкільної освіти, а образ вихователя справляє значний вплив на внутрішній світ вихованця, який звик наслідувати образу своїх батьків. Цей кризовий період може бути значно пом'якшений, якщо цінності, носієм яких є вихователь, і цінності, прийняті у

сім'ї, не розбігаються. Важливі соціально-психологічні фактори, що сприяють покращанню адаптації дітей у закладі, — невелика наповненість груп та наявність кваліфікованої психологічної допомоги дитині.

**Перехід дитини від дошкільного закладу до загальноосвітньої школи** можна розглядати як другий кризовий період становлення її особистості в ході освітнього процесу. Як правило, в дошкільному закладі достатня увага приділяється різнобічному розвитку дитини, становленню її духовного світу, але перші ж дні навчання у школі переорієнтують дитину на іншу домінуючу мету освітнього процесу — формування знань, вмінь та навичок, яке нерідко відбувається, затримуючи розвиток інших підструктур особистості, становлячи загрозу для фізичного здоров'я дітей.

Відсутність інформаційних зв'язків між дошкільною та шкільною освітою, розбіжність освітньої мети негативно позначаються як на процесі розвитку особистості, так і на процесі управління освітньою ланкою, оскільки провідною умовою ефективності управління є системність. Щоправда, останнім часом деякі дошкільні установи почали орієнтуватися на "вимоги школи", доповнюючи традиційні виховні програми ("Дитина", "Малюток") елементами окремих шкільних дисциплін. З одного боку, такий підхід сприяє зближенню дошкільної та шкільної освіти, адаптації дитини до подальшого навчання у школі, а з іншого — призводить до дисгармонійного розвитку особистості, втрати інтересу до шкільного навчання, а загалом — до штучного скорочення періоду дитинства. Не дивно, що надалі чимала кількість дітей страждатиме від недостатньої сформованості характеру, емоційно-вольової сфе-

ри, духовних цінностей та ідеалів, здатності до комунікації. Зважаючи на це, доцільним є найважливіше питання: дитина для школи чи школа для дитини?

Пом'якшенню цього кризового періоду сприяє орієнтація освітнього процесу у початковій школі на розвиток особистості дитини, запровадження особистісно спрямованих освітніх інноваційних програм, ефективна робота шкільної психологічної служби з адаптації дітей до нових психолого-педагогічних умов.

Третій кризовий період пов'язаний з **переходом дитини від початкових до середніх класів**, коли замість одного вчителя, до якого діти вже встигли адаптуватися, вони зустрінуться з багатьма вчителями, які не в змозі враховувати індивідуальні особистісні потреби і запити кожної дитини, зважати на особливості духовного світу кожного з учнів. У цей час багато дітей приходять поспілкуватися з першим вчителем, потребують духовної підтримки з боку батьків. Підвищення навчальних вимог до дитини у середніх класах відбувається за рахунок недостатньої уваги до її особистості, зокрема до її духовного світу.

Так, розвиток гуманістичних цінностей відбувається лише частково під час класних годин; естетичних цінностей — на уроках музики та образотворчого мистецтва; екологічних цінностей — епізодично на уроках біології, а на розвиток цінностей самопізнання, самовдосконалення та самореалізації шкільні уроки, на жаль, не орієнтовані.

Четвертий кризовий період у духовному становленні особистості пов'язаний з її **вступом до середніх спеціальних і вищих навчальних закладів**, коли молода людина віч-на-віч зустрічається із соціальною несправедливістю: на результати вступу до навчальних закладів впливають не шкільні оцінки, не схильність до певних видів діяльності і не здібності особистості, а матеріальна спроможність батьків.

Зазначимо, що світовий досвід дає чимало прикладів розв'язання цієї проблеми. Зокрема, в Англії кращі випускники коледжів отримують запрошення у престижні університети, а в Ізраїлі випускники шкіл проходять вихідне психологічне тестування, спрямоване на виявлення особистісних нахилів і здібностей до певного профілю професійної діяльності, зважаючи на результати якого їх запрошують до вищих навчальних закладів певного профілю. На жаль, освітній простір України поки що не зорієнтований на збереження особистісного потенціалу своїх вихованців. Як наслідок, талановита студентська молодь та мо-

лоді спеціалісти прагнуть виїхати за межі держави. Орієнтація освітнього процесу у ланці вищої та спеціальної професійної освіти спрямована на здобуття студентами знань, вмінь та навичок, необхідних у подальшій професійній діяльності. Стосовно духовного розвитку студентської молоді зазначимо, що цей процес носить переважно самостійний характер і не відбивається у змісті освітніх програм навчального закладу.

П'ятий кризовий період духовного розвитку особистості, пов'язаний з освітнім процесом, спостерігається, коли **випускник вищого навчального закладу намагається знайти роботу за фахом** і на власному досвіді переконається, що сумлінне навчання за спеціальністю зовсім не гарантує вдалого працевлаштування, а ще більше — успішної професійної кар'єри. Таким чином, система цінностей молоді людини отримує важке випробування, яке вимагає від особистості цілеспрямованості, віри в себе та свою мету, здатності до комунікації, тобто саме тих якостей, на формування яких була спрямована ланка дошкільної освіти і які в подальшому було витіснено орієнтацією на розвиток окремих інтелектуальних процесів.

Звичайно, життєві кризи особистості зумовлені не тільки чинниками, пов'язаними з психолого-педагогічними умовами її навчання та виховання. Однак виокремлені нами кризові періоди безпосередньо пов'язані з системою управління освітнім процесом. Упорядкування цієї системи вимагає узгодження мети діяльності навчальних закладів у контексті розвитку особистості та забезпечення інформаційної наступності між різними ланками системи освіти.

Успішність досягнення психолого-педагогічної мети значною мірою залежить від орієнтації системи управління на конкретну психологічну модель особистості випускника освітнього закладу. Для здійснення зворотного зв'язку в системі управління освітнім процесом необхідно використовувати певну методику виявлення показників духовного розвитку особистості учня. При цьому діагностування духовного розвитку особистості — одне з найскладніших завдань психолого-педагогічної практики.

У процесі розв'язання цього завдання можна використати три методичні підходи. Перший з них заснований на виборі учнями пріоритетних цінностей серед загального списку. Обрані духовні цінності свідчать про відповідну духовну спрямованість особистості, а подання результатів у кількісному виразі дає змогу порівнювати попередні та сучасні показники духовного розвит-

ку. З цією метою можна використати методику "Здійснення бажань" [4]. Другий підхід ґрунтується на принципі співставлення соціометричних оцінок поведінки особистості в колективі (методика "Комплексна оцінка") [3]. Третій підхід полягає у використанні в основі тестової методики розробленої моделі якостей високодуховної особистості як еталонної. Для підвищення валідності методик їх результати співставляються та доповнюються спостереженнями вчителів, психологів, батьків. Діагностика духовного розвитку учнівської молоді, як і інші показники розвитку, має здійснюватися з дошкільної до вищої ланки освіти, що сприятиме збереженню системності управління освітнім процесом.

Ці підходи є спробою створення та упорядкування елементів психолого-педагогічної системи, спрямованої на забезпечення духовного розвитку особистості в контексті управління освітньою діяльністю, зменшення кризових явищ у ході духовного становлення учнівської молоді. У подальших дослідженнях доцільно визначити психологічні умови активізації духовного розвитку учнів і студентів, створити особистісно орієн-

товану систему психологічного забезпечення управління навчальним закладом з урахуванням результатів діагностики духовного розвитку особистості.



### Література

1. Коломинский Н. Л. Теоретико-методологические и методические проблемы разработки и совершенствования содержания, форм и методов психологической подготовки менеджеров: Сб. науч. тр. / Прил. к журн. "Персонал". — 2000. — № 3(8). — С. 7–10.
2. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. — К.: Рад. шк., 1989. — 608 с.
3. Помиткін Е. О. Комплексна оцінка гармонійного розвитку учнів в управлінні навчально-виховним процесом // Освіта і управління. — 1997. — Т. 1. — № 4. — С. 68–72.
4. Помиткін Е. О. Проблема розвитку та діагностики духовних ціннісних орієнтацій у старшокласників // Практич. психологія та соціальна робота. — 1998. — № 10. — С. 8–11.
5. Пономаренко В. А. Психологія духовності професіонала. — М.: РАО ГНИИ МО РФ, 1997. — 296 с.